

## نقش زنان در جریان مقاومت اسلامی

زهرا کشاورز<sup>۱</sup>

### چکیده

مقاله حاضر به بررسی نقش زنان در جریان مقاومت اسلامی پرداخته است. هدف این مقاله، بیان موثرترین و برجسته ترین عرصه هایی است که زنان در جریان مقاومت اسلامی بخصوص کشور فلسطین برای پیروزی و مبارزه علیه استکبار و صهیونیسم به ایفای نقش پرداخته اند. این تحقیق به روش توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه ای و مقالاتی که درباره جریان مقاومت نگارش شده، تدوین یافته است. نتیجه تحقیق در این موضوع آن است که زنان جریان مقاومت علیرغم تمامی سختی ها و رنج هایی که در طول مبارزات و مقاومت خود در برابر صهیونیسم تحمل نموده اند، اما با مشارکت در امور نظامی و انجام عملیات استشهادی، تعلیم و تربیت و آموزش نسل مبارز و وطن دوست، جنبش های اجتماعی، فعالیت های سیاسی، فعالیت های خودجوش اقتصادی، ازدواج و فرزندآوری و تلاش برای حفظ ارزش های دینی و ملی، به ایفای نقش در جریان مقاومت اسلامی پرداخته اند.

**کلیدواژه:** زنان، محور مقاومت، مقاومت اسلامی.

---

<sup>۱</sup>. طلبه سطح دو حوزه علمیه ریحانه الرسول شهر یزد.

## مقدمه

مقاومت و پایداری از مسائلی است که از مبانی اصلی اندیشه اسلام و قرآن به شمار می رود و از مهم ترین ارکان استقلال و پیشرفت ملت ها و حکومت ها در عرصه های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... است. در جریان مقاومت اسلامی که می توان منشأ آن را انقلاب اسلامی ایران دانست، زنان تأثیرات مهمی بر روند حرکت مقاومت داشته اند. امروزه و پس از جریان طوفان الاقصی که تاکنون ادامه دارد، موضوع جریان مقاومت اسلامی، نه تنها به مهم ترین مساله کشورهای اسلامی و منطقه، بلکه به عنوان یک مساله بین المللی در سطح ملت ها و حکومت ها درآمده است و تنها به یک کشور یا سرزمین اختصاص ندارد. با توجه به نقش موثر زنان در روند جریان مقاومت اسلامی، این پژوهش قصد دارد به بررسی ابعاد و میزان مشارکت زنان در آن پردازد.

اهمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع، وقوع طوفان الاقصی و جنگ غزه است که در طول پنج ماه گذشته توانسته به یکی از مهم ترین چالش های اسرائیل تبدیل شود. طوفان الاقصی نتیجه یک جریان عظیم مقاومت از انقلاب اسلامی ایران تا عراق، سوریه، یمن، لبنان و فلسطین است که دامنه های بروز آن در میان ملت های دیگر نیز قابل مشاهده می باشد. زیرا در این پنج ماه واکنش ملت های جهان به مساله غزه و حمایت آنان از مردم فلسطین و جریان مقاومت ستودنی است.

بنابراین پژوهش های بسیاری برای روشن شدن ابعاد مختلف جریان مقاومت لازم است که انجام شود که یکی از مهم ترین ابعاد آن، تبیین نقش زنان در این جریان می باشد. چرا که زنان قطعا نقش مهمی در جریان مقاومت تاکنون ایفا نموده اند که انجام تحقیق و پژوهش در مورد آن را مهم و ضروری می نماید.

در مورد پیشینه این موضوع، از میان آثاری که به نحوی به این موضوع پرداخته اند به چند مورد اشاره می گردد. محمدی (۱۳۹۲) در مقاله ای با عنوان «اسلام گرایی؛ گفتمان مقاومت»، به اندیشه اسلام پیرامون مقاومت اشاره نموده است. همچنین پوستینچی (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان «انقلاب اسلامی ایران و برسازی هنجار سیاسی مقاومت در روابط بین الملل»، به انقلاب اسلامی و دفاع مقدس به عنوان جلوه هایی از مقاومت اشاره نموده و سپس به مولفه های تأثیرگذار در موج های سیاسی به حوزه های همجوار که ناشی از انقلاب و دفاع مقدس بوده اشاره نموده است.

اسحاقی و حبیبی (۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان «نقش زنان جوان فلسطینی در انتفاضه الاقصی» که یک پژوهش کمی است به نقش موثر زنان فلسطینی در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، مذهبی و ایدئولوژیک و تعلیم و تربیتی اشاره نموده و در نهایت به این نتیجه رسیده است که زنان عاملی موثر در تداوم انتفاضه الاقصی تا به امروزه بوده اند.

اما وجه امتیاز مقاله حاضر با آثار فوق در آن است که در این مقاله به تبیین نقش زنان در جریان مقاومت اسلامی بخصوص فلسطین پرداخته که امروزه و در جریان نبرد طوفان الاقصی در حال رخ دادن است.

### معناشناسی

از آنجا که موضوع اصلی این مقاله، جریان مقاومت اسلامی و نقش زنان در آن می باشد، ابتدا باید مشخص گردد که مفهوم مقاومت چیست و منظور از مقاومت اسلامی چه می باشد و چه کشورهایی به عنوان محور مقاومت، در حال حاضر شناخته می شوند.

**مقاومت:** این کلمه از «ریشه قوام یا قیام و بر وزن مفاعله در لغت به معنای به پاخاستن، برخاستن، پایدار ماندن، دوام و ثبات» است. (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۱۴۷؛ ابن اثیر جزری، ۱۳۶۷، ج ۴، ص ۱۲۵؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۳ق، ص ۶۹۰؛ قرشی، ۱۳۷۱، ج ۶، ص ۴۷؛ دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳۴، ص ۲۱۳۰۲) در معنای اصطلاحی، «به رویارویی در میدان جنگ محدود نیست و هر نوع مقاومت و پایداری در برابر عوامل برهم زننده تعادل و توازن را شامل می شود. خواه این عامل درونی باشد، مانند امیال نفسانی یا بیرونی، مانند بیماری یا تجاوز و اشغالگری.» (میرقادری و کیانی، ۱۳۹۱، ص ۷۰)

**مقاومت اسلامی:** در اندیشه اسلام، مقاومت یک فرهنگ است که در قرآن، با واژه هایی همچون «استقامت» (هود: ۱۱۲) «صبر» (بقره: ۴۵) و «ثابت قدمی» (بقره: ۲۵۰؛ انفال: ۴۵) از آن نام برده شده است. در مفهوم قرآنی مقاومت، «آنچه مدنظر است، دوام، ثبات و انجام درست فعل می باشد، یعنی انسان، کار را طوری انجام دهد که هیچ گونه خللی در فعل او راه پیدا نکند.» (طبرسی، ۱۳۷۴، ج ۵، ص ۳۰۴؛ طوسی، بیتا، ج ۶ ص ۷۷) یعنی «انسان، از نفس خود بخواهد که درباره یک امر، قیام کند و آن را اصلاح کند به طوری که دیگر فساد و نقص به آن راه نیابد و به حد کمال و تمامیت خود برسد.» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱، ص ۴۷)

**محور مقاومت:** منظور از محور مقاومت یا جبهه مقاومت، به مجموعه ای از کشورها همچون ایران، سوریه، عراق، حزب الله لبنان، جنبش جهاد اسلامی و حماس، انصارالله یمن و همچنین گروه های نظامی مسلمان و شیعه گفته می شود که هدف آنها پایان دادن به تسلط غرب در خاورمیانه، مبارزه با اسرائیل و دفاع از آزادی فلسطین است. (محمدرضا سیرت و ترابی اقدام، ۱۳۹۶، ص ۶۳)

بنابراین، مقاومت در این پژوهش به معنای ایستادگی، تسلیم باطل و دشمن نشدن و تلاش در جهت تحقق بخشیدن به آموزه های حق اسلام است که زنان در آن نقش ایفا می نمایند که در این پژوهش به آنها پرداخته خواهد شد.

### **نقش زنان در جریان مقاومت اسلامی**

اسلام، به عنوان مکتب کامل و جامع، برای زن ارزش و احترام بسیاری قائل است و برای زنان در مفهوم انسانی نسبت به مردان هیچ گونه تفاوتی قائل نمی باشد. زنان، همانند مردان، به عنوان یک عضو کامل جامعه تلقی می شوند. زن در جامعه اسلامی برخوردار از استقلال فکری و اقتصادی است و بر اساس الگوی اسلام، زنان حضور سالم و مؤثر در جامعه خواهند داشت و به نقش و کارکرد آنان، در صحنه های فعالیت اجتماعی، سیاسی اهمیت و اعتبار کافی داده شده است. از منظر اسلام، زنان می توانند علاوه بر ایفای نقش پرارزش همسری و مادری در خانواده، در تمامی امور جامعه خویش نیز نقش آفرین باشند نگاهی به تاریخ صدر اسلام، به ویژه عصر نبوی نشان می دهد که زنان در عرصه های مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی حضور فعال داشته اند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۲۷، ص ۳۷۷)

در جریان انقلاب اسلامی ایران که سرآغاز حرکت مقاومت اسلامی در عصر حاضر محسوب می شود، حضور زنان و مشارکت آنان بسیار فعال و چشمگیر بوده است. چنان که در جریان وقوع انقلاب و پس از آن، دفاع مقدس، حضور زنان هدفمند و در تمام عرصه ها قابل مشاهده است. چنان که امام خمینی (ره)، همواره بر نقش عظیم زنان در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی تأکید داشته و همواره آنان را با بانوان صدر اسلام مقایسه می نمودند. (موسوی خمینی، بیتا، ج ۶، ص ۲۹۹)

در جریان انقلاب و جنگ، زنانی بودند که فعالانه پشتیبان جبهه ها بودند و به طور مستقیم وارد میدان شده بودند. اصلی ترین حماسه های بانوان ایرانی در خط مقدم جنگ، به امداد و کمک رسانی به موقع آنها به زخمی های جنگ، خدمات رسانی در امور تغذیه و فراهم ساختن خوراک و پوشاک برای رزمندگان، در اوج جنگ و در زمان عملیات ها و امور جنگ خلاصه نمی شد؛ مهم تر از همه، دلاوری

ها و شجاعت هایی بوده است که برخی از بانوان ایرانی در خط اول جنگ، به نمایش گذاردند. بخصوص در ابتدای شروع جنگ و زمانی که خاک ایران، از چندین نقطه مرزی مورد تجاوز قرار گرفته بود. اقدامات، تشویق ها، حمایت ها و شرکت مؤثر و مستقیم بانوان در جنگ، علیه دشمنان نظام و در رویارویی با ارتش بعث عراق در استان های مرزی کشور، بسیار پر اهمیت و تاثیر گذار بود. زنانی بودند که در مناطق عملیاتی باقی ماندند و به کارهایی از جمله حفاظت از انبار مهمات و رساندن آن به رزمندگان اسلام، کندن سنگر، تهیه و طبخ غذا برای رزمندگان مشغول شدند. (عمویی، ۱۳۹۴، ص ۵۱)

یکی از نکات حائز اهمیت، در بخش اقتصادی جنگ تحمیلی، مشارکت فعالانه زنان در حمایت از جبهه ها می باشد. در آن دوران، برخی دیگر از زنان، مشارکت نیروهای غیر رسمی و مردمی در امر پشتیبانی و تدارکات جنگ را بر عهده گرفته بودند و با کمک های همه جانبه خود، اعم از تامین مواد خوراکی و پوشاک و دیگر نیازمندیهای جبهه ها و تقدیم کمک های نقدی به ویژه ذخایر طلا و زیورآلات خود، بخش عظیمی از بار اقتصادی جنگ را بردوش گرفتند. (عمویی، ۱۳۹۴، ص ۵۱)

امام خمینی (ره)، درباره نقش موثر زنان در جبهه مقاومت اسلامی علیه استکبار فرمود: «ملتی که بانوانش در میدانهای جنگ با ابرقدرتها و با مواجه شدن با قوای شیطانی، قبل از مردها در این میدانها حاضر شده اند؛ پیروز خواهند شد.» (موسوی خمینی، بیتا، ج ۱۳، ص ۱۲۸)

زنان و مردان انقلابی ایران، الگویی شایسته و کامل را در تاریخ مبارزات ملت های اسلامی و آزاده برای احقاق حق و رسیدن به استقلال، در مقابل همه قدرت های بزرگ منطقه نشان دادند و برای ملت های منطقه، الگو شدند. و بدین ترتیب، محور مقاومت شکل گرفت و جریان مقاومت تداوم یافت و امروزه در سرزمین فلسطین با محوریت غزه و نقش آفرینی زنان جهاد اسلامی حماس ادامه یافته است. زنان مسلمان با الگو گرفتن از زنان انقلابی ایران، در دیگر کشورهای محور مقاومت به ویژه عراق، سوریه، یمن، لبنان و فلسطین در مقابل دشمن سینه سپر کردند. (مقصودی و حیدری، ۱۳۹۰، ص ۴۵)

اما طرف مقابل نیز بیکار ننشسته و حقوق انسانی زنان را در پایین ترین سطح نیز پایمال می نماید. رفتار وحشیانه دولت های دست نشانده همچون آل خلیفه و آل سعود با زنان و کودکان یمن، رفتار داعشی ها با کودکان و زنان سوری و عراقی، کشتار بیرحمانه زنان و کودکان غزه بخصوص در ماه های اخیر و نقض گسترده حقوق آنها این سؤال را نزد تحلیلگران و صاحب نظران مطرح کرده که چرا نهادهای حامی حقوق بشر در مقابل این جنایات، اقدام جدی انجام نمی دهند. در جریان مقاومت اسلامی

ناامید نشده و تلاش نموده اند با سیاست فرزندآوری که به طور معمول بیش از سه فرزند بوده است، باعث تداوم انتفاضه، جریان مقاومت و در نهایت پیروزی آن شوند. (عیوضی و کریمی، ۱۳۹۰، ص ۱۴۵)

نقش مادری و همسری از موثرترین و برجسته ترین نقش های زنان جریان مقاومت می باشد که در تداوم آن بسیار اثرگذار بوده است. چراکه علاوه بر ازدواج و فرزندآوری، آموزش و پرورش و تربیت نسلی که مبارز و مجاهد در جریان مقاومت اسلامی باشد نیز تنها از عهده زنان برمی آید که در این سالها نیز ایفاگر این نقش بوده اند.

## ۸- حفظ ارزش های دینی و ملی

زنان، دختران و مادران جریان مقاومت، بخصوص فلسطین، پیوسته امید دارند که به سرزمین مادری خود بازگردند و آن را به عنوان یک ارزش، نسل به نسل منتقل نمایند. همچنین تقدس پرچم، خاک، زبان و گویش از دیگر ارزش های ملی است که زنان نقش موثری در حفظ و انتقال آن دارند. تلاش برای حفظ هویت فلسطینی بخصوص در کودکان که از این منظر، نقش عمده و گسترده زنان در بعد فرهنگی و در حد بسیار بالایی قرار دارد. همچنین به نقش زنان در ادبیات کلامی و داستانی و اشعار حماسی و آثار هنری در جهت تقویت و تداوم روحیه مبارزه و تلاش برای بازپس گیری خاک فلسطین می توان اشاره کرد. (سعید، ۱۳۷۸، ص ۲۹)

در جریان مقاومت اسلامی در فلسطین ایدئولوژی و تفکر مذهبی و ملی، مهم ترین عامل تداوم انتفاضه به شمار می رود. (کریمی، ۱۳۸۳، ص ۵۴) با توجه به نگاه اسلام و قرآن به دفاع و جهاد و موضع گیری های علمای عرب از جمله شیخ عکرمه صبری مفتی فلسطین و شیخ نصر فرید مفتی مصر و بسیاری دیگر از بزرگان و بخصوص امام خمینی (ره) در طول جنگ ایران و عراق، انگیزه های دینی و تقیدات مذهبی را عاملی تأثیرگذار در تداوم جریان مقاومت اسلامی بخصوص مقاومت در فلسطین می دانند که نقش زنان در حفظ و انتقال آن بی بدیل است. (اسحاقی و حبیبی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵)

شاید به جرأت بتوان گفت که در انقلاب ها، خصوصا انقلاب هایی که گرایش مذهبی دارند، یکی از مولفه های تأثیرگذار، همین ایدئولوژی و مذهب است. البته قابل ذکر است که عوامل کاریزماتیک و نقش رهبران کاریزما نظیر امام خمینی و سید حسن نصرالله هم که در جنبش ها و انقلاب ها در نقاط

مختلف جهان به عنوان عواملی خاص و موثر یاد می شود نیز شاخه ای از ایدئولوژی است که زنان با اعتقادی که به مذهب و گرایشی که به شخصیت های برجسته مذهبی دارند، سعی در حفظ و تداوم این گرایشات و ارزش های دینی به دیگران نموده اند. (رستمی مراد، ۱۳۸۳، ص ۳۱)

همچنین در مجموع می توان عامل ایدئولوژی را در میزان مشارکت افراد بخصوص زنان را در جنبش ها به ویژه جریان مقاومت اسلامی در رأس همه عوامل تأثیرگذار قلمداد کرد.

## نتیجه گیری

موضوع تحقیق حاضر، بررسی نقش زنان در جریان مقاومت اسلامی است. نقطه آغاز جریان مقاومت اسلامی را می توان وقوع انقلاب اسلامی در ایران دانست که یک انقلاب مذهبی به رهبری امام خمینی بود و با گرایشات مذهبی مردم ایران و تمایل آنها به حکومتی دینی تطبیق داشت. مشارکت زنان در انقلاب اسلامی و پس از آن، جنگ هشت ساله ایران و عراق، نشان داد، زنان می توانند سهم زیادی در تداوم و پیروزی انقلاب و مبارزه و مجاهدت داشته باشند. اتفاقات دهه های اخیر در منطقه خاور میانه و شکل گیری محور مقاومت در کشورهای نظیر ایران، عراق، سوریه، لبنان، یمن و فلسطین از برکات انقلاب اسلامی ایران است.

در پنج ماه گذشته با وقوع نبرد طوفان الاقصی و مجاهدت هایی که نیروهای جریان مقاومت اسلامی حماس در غزه از خود نشان داده اند، بخش عمده مبارزات و مجاهدت ها بردوش زنان این سرزمین بوده است. همچنین حزب الله لبنان و انصارالله یمن نیز در طول این مدت، از محور مقاومت و جریان مقاومت اسلامی حمایت نموده اند. زنان در طول سال هایی که از شکل گیری جریان مقاومت می گذرد، با ایفای نقش های مختلف در ابعاد و عرصه های گوناگون، در حفظ و تداوم و پیروزی جریان مقاومت موثر بوده اند.

از جمله شرکت فعال در امور نظامی، علمیات های استشهادی، پذیرفتن مسئولیت ایجاد امنیت در مسجد الاقصی و... نقش فعال داشته اند. تعلیم، تربیت و آموزش نسل جدید، فعالیت های سیاسی و برعهده گرفتن مسئولیت هایی در تشکیلات حماس، جنبش های اجتماعی و فعالیت های آنان در عرصه اقتصادی و تلاش برای حفظ ارزش های دینی و ملی از مهم ترین و برجسته ترین نقش هایی است که زنان در حفظ و تداوم جریان مقاومت اسلامی ایفاگر آن بوده اند.

نتیجه نهایی آنکه اگر زنان به عنوان نیروی فعال، پشتیبان و حامی مقاومت اسلامی، در کنار مجاهدت ها و مبارزات خود به ایفای نقش نمی پرداختند و از مهم ترین نقش های خود همچون مادری و همسری غفلت می نمودند و پشتیبان همسران، پدران، برادران و فرزندان خود برای مبارزه با صهیونیسم و اشغالگران نبودند، امروز، جریان مقاومتی وجود نداشت و نبرد طوفان الاقصی در برابر اسرائیل شکل نمی گرفت و نامی از سرزمین ایران، فلسطین، یمن و... باقی نمی ماند.

## فهرست منابع

### • قرآن کریم

### (کتاب)

۱. ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، قم، اسماعیلیان، چ ۴، ۱۳۶۷، چ ۴.
۲. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دارالشامیه، ۱۴۱۳ق.
۴. رستمی مراد، هادی، عملیات شهادت طلبانه و نقش زنان در آن، تهران: هماهنگ، ۱۳۸۳.
۵. سعید، ادوارد، زندگی مردم فلسطین، ترجمه حامد شهیدیان، تهران: بعثت، ۱۳۷۸.
۶. شیخ سلیم، فریال، ویژگی های مبارزه زن فلسطینی، تهران: هماهنگ، ۱۳۸۳.
۷. صفاتاج، مجید، فلسطین از اشغال تا انتفاضه، تهران: مدرسه، ۱۳۸۲.
۸. طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴، چ ۵.
۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، فراهانی، ۱۳۷۴.
۱۰. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تهران، مرتضوی، ۱۳۷۵، چ ۳.
۱۱. طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بیتا.
۱۲. عمویی، الهه، نقش زنان در هشت سال جنگ تحمیلی، تهران: آئل، ۱۳۹۴.
۱۳. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱، چ ۶.
۱۴. کریمی، محمد، زن فلسطینی میان دو انتفاضه، تهران: هماهنگ، ۱۳۸۳.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱، چ ۱۰.
۱۶. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه امام، تهران: مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی، بیتا.

### (مقاله)

۱۷. اسحاقی، محمد، حبیبی، زهرا، «نقش زنان جوان فلسطینی در انتفاضه الاقصی»، نشریه زن در فرهنگ و هنر، دوره دوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۹۰.

۱۸. حزب‌آوی، سمیره، علم، محمدرضا، «نقش زنان در جنبش‌های سیاسی اجتماعی خاورمیانه در سال ۲۰۱۰»، روانشناسی فرهنگی زن، شماره ۲۲، زمستان ۱۳۹۳.

۱۹. سعیدی، روح‌الامین، «ارائه مدلی نظری برای تحلیل قیام‌های مردم خاورمیانه»، فصلنامه ره‌آورد سیاسی، شماره ۳۲، تابستان ۱۳۹۰.

۲۰. عیوضی، محمدرحیم، کریمی، غلامرضا، «مشارکت اجتماعی زنان، رویکرد اسلامی»، دوفصلنامه علمی پژوهشی دانش سیاسی، سال هفتم، شماره ۱۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.

۲۱. محمدی سیرت، حسین، ترابی اقدم، محمود، «الگوی نمایش نقش امنیت‌آفرینی شهیدان محور مقاومت در رسانه ملی»، مجله مطالعات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۶.

۲۲. محمودیان، محمود، «جنبش اخوان المسلمین و آینده سیاست خارجی مصر»، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۵۵، سال پانزدهم، بهار ۱۳۹۱.

۲۳. مقصودی، مجتبی، حیدری، شقایق، «بررسی وجوه تشابه و تفاوت جنبش‌های عربی در خاورمیانه»، فصلنامه رهنما سیاستگذاری، سال دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۰.

۲۴. میرقادری، سید فضل‌الله، کیانی، حسین، «بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در قرآن»، مجله مطالعات ادبی متون اسلامی، شماره ۱، تابستان ۱۳۹۱.

**سایت**

[www.khamenei.ir](http://www.khamenei.ir)

۲۵. سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای